

المحجة البيضاء في اصول الدين

حسام الدين عبدالله بن زيد العنسي

(د: ٦٦٧ هـ)

نسخه برگردان دستنویس به نشانی cod. arab. 1286

تابعه انۀ دولتی بایرن (مونخ)

(٦٠٦١ هـ)

مقدمه و فهرست

آئینه آینه

حسن انصاری

تهران ۱۳۹۴ هـ ش

میراث کهن جهان اسلام

۹

به سرپرستی

زاینه اشمیتکه، حسن انصاری، اکبر ایرانی، محمد باهر، دانیل دوست

گروه مشاوران مرکز ملی پژوهشهای علمی فرانسه (CNRS):

محمدعلی امیرمعزی، رضا پورجوادی، نصرالله پورجوادی،

صادق سجادی، دیمیتری گوتاس، پیر لوری، ویلفرد مادلونگ

گروه مشاوران مرکز پژوهشی میراث مکتوب:

حسن طارمی‌راد، نجیب مایل هروی، فتح‌الله مجتبابی، حسین معصومی همدانی

سرشناسه	: عنسی، حسام‌الدین عبداللہ بن زید، ۴۶۷ ق.؟
عنوان و نام پدیدآور	: المحجة البيضاء في اصول الدين / تأليف عبدالله بن زيد عنسی؛ مقدمه و فهارس حسن انصاری، زاینه اشمیتکه.
مشخصات نشر	: تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب: مرکز ملی پژوهشهای علمی فرانسه، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	: ده، ۱۶ ص.
فروست	: میراث مکتوب؛ ۲۸۴، نسخه برگردان؛ ۱
شابک	: 978-600-203-105-1
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: عربی.
موضوع	: نسخه‌برگردان دستنویس به شماره ۱۲۸۶، cod. arab. ۱۲۸۶، کتابخانه ولتی بایرن مونیخ.
موضوع	: زیدیه - عقاید
موضوع	: کلام زیدیه
شناسه افزوده	: انصاری قمی، حسن، ۱۳۴۹ - ، مقدمه‌نویس
شناسه افزوده	: اشمیتکه، زاینه، مقدمه‌نویس
شناسه افزوده	: Schmidtke, Sabine
شناسه افزوده	: مرکز پژوهشی میراث مکتوب
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۴ م ۲۱۴/ع ۲۹۷ BP
رده‌بندی دیویی	: ۲۹۷/۴۱۷۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۰۷۷۸۸۸

المحجة البيضاء في اصول الدين

تأليف

حسام الدين عبدالله بن زيد العنسي

(د: ٦٦٧ هـ)

•
مقدمه و فهارس

حسن انصاری زابینه اشمیتکه

•
اشر: میراث مکتوب

اهمکاری

مرکز ملی پژوهش‌های علمی فرانسه (CNRS)

مدیر تولید: محمد باهر

آماده‌سازی تصویر: محمود خانی

چاپ (دیجیتال): میراث

مدیر فنی و امور چاپ: حسین سامد زید

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

بها با جلد شومیز: ۳۰۰۰۰ تومان

بها با جلد سخت: ۴۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۰۳-۱۰۵-۱ N 978-600-203-105-1

همه حقوق متعلق به ناشر و محفوظ است

نشر الکترونیکی اثر بدون کسب اجازه کتبی از ناشر ممنوع است

نشانی ناشر: تهران، ش.پ: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲، دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

E-mail: tolid@MirasMaktoob.ir

<http://www.MirasMaktoob.ir>

دریایی از فرهنگ پرمایه اسلام و ایران درخشان ملی حلی موج می زند. این نسخه با حقیقت کارنامه دانشمندان و نوابغ بزرگ و هویت نامۀ ایرانیان است برعمده هر نسلی است که این میراث پراج را پاس دارد و برای شناخت تاریخ و فرهنگ و ادب و سوابق علمی خود به احیا و بازسازی آن اهتمام ورزد.

بایمده کوششهایی که در سالهای اخیر برای شناسایی این ذخایر مکتوب و تحقیق و تبیین در آنها انجام گرفته و صدۀ کتاب رسالۀ ارزشمند انتشار یافته هنوز کار ناکرده بسیار است و هزاران کتاب رسالۀ خطی موجود در کتابخانه های داخل و خارج کشور شناسانده و منتشر نشده است بسیاری از متون نیز اگرچه بارها بطبع رسیده منطبق بر روش علمی نیست و تحقیق و تصحیح مجدد نیاز دارد. احیاء و نشر کتاب های علمی و فنی های است بر دوش محققان و مؤسسات فرهنگی است. مرکز پژوهشی میراث مکتوب در سال ۱۳۷۲ بنیاد و نهاد شده تا با حمایت از کوشش های محققان و معجمان، و با مشارکت نهادهای علمی، اشخاص فرهنگی و علاقه مندان به دانش و فرهنگ سعی در نشر میراث مکتوب داشته باشد و مجموعه های ارزشمند از متون و منابع تحقیق به جامعه فرهنگی ایران اسلامی تقدیم دارد.

میراث کهن جهان اسلام، سلسله ای است که به پیشینۀ مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه آزاد برلین و استقبال مرکز پژوهشی میراث مکتوب پای گرفته و به همکاری با مرکز پژوهشی علمی فرانسه (CNRS) انجامیده است. این سلسله متنی بر مجموعه های از متون و نسخه های خطی کهن اسلامی و ایرانی در حوزه های فلسفۀ منطق، کلام، تصوف و تاریخ علم است که به صورت متون ویراسته و چاپ نسخه گردان انتشار می یابد.

اکبر ایرانی
مدیر عامل مرکز پژوهشی میراث مکتوب

المحتويات

پیش کفہر

نہ

متن نسخه
(۱ - ۴۴۸)

۱۵	القسم الأول التوحيد
۱۵	باب القول في إثبات الصانع تعالى
۱۱۶	باب القول في صفاته تعالى وأسماؤه الحسن
۱۱۷	الكلام في صفات الإثبات
۱۱۷	باب في أن صانع العالم قديم
۱۲۳	باب القول في أنه تعالى قادر
۱۲۴	باب في أنه تعالى عالم
۲۲۴ ب	باب في أنه تعالى حي
۱۲۵	باب في أنه تعالى سميع بصير
۱۲۸	باب في كيفية ثبوت كونه تعالى قادراً عالماً وحياً
۳۷ ب	باب في كيفية مقدوراته ومعلوماته
۴۰ ب	باب في أنه تعالى باق دائم
۱۴۲	الكلام في أوصاف النفي
۴۲ ب	باب في نفي ما لا يعقل والدليل عليه
۴۳ ب	باب في أنه تعالى لا يجوز عليه العجز والجهل والموت والعزم
۴۳ ب	باب في نفي التشبيه عنه تعالى
۴۸ ب	باب في أنه تعالى غني
۵۰ ب	باب القول في الرؤية
۱۵۶	باب القول في الوجدانية

- ١٦٥ القسم الثاني من أصول الدين العدل
الكلام في أن الله تعالى عدل حكيم لا يفعل القبيح وأفعاله كلها حسنة
١٧١ الكلام في أفعال العباد وما يتعلق بها
١٧١ باب القول في الأفعال
١٧٦ باب القول في الاستطاعة
١٨٤ باب القول في الكسب
١٨٥ باب القول في الهدى والضلال
١٨٦ باب القول في القضاء والقدر
١٨٩ الكلام في الإرادات
١٨٩ الفصل الأول في معنى كونه مريدًا وكرها
... [الجزء الثاني ...]
١٩٦ الكلام في التأليف
١٩٧ باب القول في أنه تعالى منعم بخلق العالم
١٩٨ باب القول في التكليف
١١٢٣ الباب الثالث وهو أن الله لا يعذب أحدًا إلا بذنبه ولا يثيبه إلا بعمله
١٢٣ الكلام في المصالح
١٢٣ القسم الأول من المصالح وهو المصالح الدنيوية
١٢٨ القسم الثاني في المصالح الدينية
١٦٧ القسم الثالث من أصول الدين وهو النبوات
١٦٧ الموضع الأول وهو في معنى قولنا رسول ونبي وحجة
١٦٨ الموضع الثاني وهو في حسن إرسال الله تعالى الرسل
١٧٠ الموضع الثالث وهو في صفة الرسول عليه السلام
١٧٢ الموضع الرابع وهو في الطريق إلى معرفة نبوة الأنبياء عليهم السلام
١٨١ الموضع الخامس وهو الكلام في نبوة رسل الله صلوات الله عليهم
٢٠١ القسم الرابع من أصول الدين الشرائع
٢٠١ الموضع الأول وهو في طريق الشريعة الحنيفية
٢٢٠ الموضع الثاني وهو الكلام في أقسام الشريعة
٢٢١ الموضع الرابع [كذا] وهو في كيفية التعبد بهذه الشريعة

الفهارس

- ٤٤٩ فهرست الأعلام
٤٥١ فهرست الكتب المذكورة في نص الكتاب
٤٥٦ فهرست الملل والفرق والمذاهب وأهلها
٤٥٧ فهرست الأماكن
٤٦٢

پیشگفتار

کتاب حاضر چاپ نسخه برگردان کتاب المحجة البيضاء فی أصول الدین تألیف حسام الدین عبدالله بر زیدی انجمنی (د. ۶۶۷ ق)، یکی از مهمترین دانشمندان و متکلمان و فقیهان زیدی یمن است. این کتاب در دانش کلام معتزلی / زیدی است و نسخه حاضر شامل چهار قسمت از کتاب است و بحثهای مهم و ارزشمندی درباره توحید، عدل، نبوت و مسائل وابسته به این موضوعات را دربرمیگیرد. در مقدمه انگلیسی این اثر از نویسنده، آثارش و اهمیت این شیههای کلامی او بحث شده است. به طور خلاصه اینجا باید به چند نکته در رابطه با اهمیت این کتاب اشاره کرد: نخست اینکه این کتاب یکی از آثار کلامی بر جای مانده از زیدیان معتزلی یمن است که مطالعه آن به ویژه برای فهم و درک مناسبات کلامی و اعتقادی شیعیان زیدی و مکتب معتزلی اهمیت فوق العادهای دارد. درست است که از آثار زیدیان معتزلی یمن کتابهای کم و بیش زیادی و از سده های ششم تا هشتم قمری که در اواخر مهترین دوره کلام معتزلی یمن است در اختیار است منتهی تاکنون تنها تعداد محدودی از این آثار به چاپ رسیده است. مطالعه این کتاب می تواند پرتویی بر چگونگی دریافت و تفسیر کلام معتزلی از سوی زیدیان یمن بیافکند و ما را با بحثها و مناقشاتی که زیدیان در تعامل با مکتب اعتزال که کم و بیش از اوائل سده ششم قمری با آن آشنایی مستقیمی پیدا کردند آشنا کند.

نکته دومی که باید در ارتباط با اهمیت این کتاب مطرح شود آن است که این اثر که متعلق به سده هفتم قمری است، برخلاف آثار و نوشته‌های کلامی نخستین نسل‌های زیدیانی که در سده ششم قمری با مکتب بهشمی معتزلی یعنی مکتب ابوهاشم جبابی و قاضی عبدالجبار همدانی آشنایی یافتند نگاهی کم و بیش انتقادی به این مکتب دارد و بیشتر درصدد است تا بر اهمیت تعالیم امامان زیدی از میان اهل بیت تأکید کند. نکته جالب توجه این است که در راستای این هدف، نویسنده کتاب از آشنایی با مکتب معارض با مکتب قاضی عبدالجبار، یعنی مکتب ابوالحسین بصری (د. ۴۳۶ ق) - محمود ابن الملاحمی (د. ۵۳۶ ق) بهره می‌گیرد و گاه در مخالفت با مکتب سنتی بهشیان، در کنار مکتب ابوالحسین می‌ایستد. به همین دلیل این اثر جنبه بحثی و چالش‌آلود توجیهی را در معارضه این دو مکتب و تلاش نویسنده در ارائه مکتب کلامی مسیح در سنت امامان اولیه زیدی به نمایش می‌گذارد. نگاهی به نمایه‌ای که در پایان این کتاب ارائه داده‌ایم و نام اشخاص و کتابهایی که در این اثر از آنها یاد شده می‌تواند اهمیت المحجة البيضاء را آشکارتر کند.

آخرین نکته‌ای که در رابطه با اهمیت این اثر باید متذکر شد آن است که این کتاب کم و بیش در همان دورانی نوشته شده که سنت متکلمان امامیه و به‌ویژه به همت سدیدالدین حمصی (پایان سده ششم قمری) نقاد از مکتب کلامی شریف مرتضی که می‌دانیم به مکتب کلامی بهشمی دلبستگی داشت، محافل امامیه ایران و سپس حله (عراق) آغاز شد و در این راستا سدیدالدین حمصی گرایش قوی به مکتب مخالف، یعنی مکتب ابوالحسین بصری و محمود ابن الملاحمی داشت. این گرایش جدید کم و بیش در میان دو مذهب امامی و زیدی همزمان آغاز شد و بنابراین المحجة البيضاء اثری کلامی است که ما را برای فهم درست‌تر مکتب واسطه سدید الدین حمصی یاری می‌کند، مکتبی که می‌دانیم بعداً به‌ویژه علامه حلی آن را پی گرفت و عمیقاً در شماری از نوشته‌های کلامیش تحت تأثیر آن بود. بدین ترتیب، چاپ نسخه‌برگردان اثر حاضر برای تعمیق شناخت ما از دوره‌ای مهم و سرنوشت‌ساز از تحولات کلام اسلامی و شیعی اهمیتی فوق‌العاده دارد.